

УДК 372.878+373.51

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ ШКОЛЯРІВ УКРАЇНИ НА МЕЖІ ТИСЯЧОЛІТЬ

Раструба Т. В.

Стаття присвячена характеристиці концепції особистісно орієнтованої музичної освіти школярів України на межі тисячоліть. Розкрито суть тлумачення категорії "концепція". Визначено стратегічні компоненти даної концепції. До таких компонентів автор відносить: змістовно-процесуальний; мотиваційний та позиційний. Ці компоненти, в свою чергу, вміщують специфічні форми та методи нової парадигми, застосування та впровадження яких, у контексті особистісно орієнтованої освіти, буде успішно впливати на реалізацію даної концепції в теперішньому музичному навчально-виховному просторі.

Ключові слова: концепція, особистісно орієнтована освіта, урок музики, змістовно-процесуальний, мотиваційний та позиційний компоненти.

Статья посвящена характеристике концепции личностно ориентированного музыкального образования школьников Украины на рубеже тысячелетий. Раскрыта суть толкования категории "концепция". Определены стратегические компоненты данной концепции. К таким компонентам автор относит: содержательно-процессуальный; мотивационный и позиционный. Эти компоненты, в свою очередь, вмещают специфические формы и методы новой парадигмы, применение и внедрение которых, в контексте личностно-ориентированного образования, будет успешно влиять на реализацию данной концепции в настоящем музыкальном учебно-воспитательном пространстве.

Ключевые слова: концепция, личностно ориентированное образование, урок музыки, содержательно-процессуальный, мотивационный и позиционный компоненты.

The article is devoted to the concept of personality oriented education for schoolchildren in Ukraine at the turn of the millennium. Therefore, the most urgent problem of upgrading the national education, in that music, is the transition to student-centered education concept and education of secondary school students.

The analysis of scientific literature identifies that currently there is a number of specific concepts in the field, which do not contradict each other, but just emphasize different aspects in music pedagogy and education. In fact, art is considered to have a powerful cognitive and educational potential and is associated with the aesthetic nature, through which the most challenging and hidden processes of man's spiritual life are being comprehended, that is known to be a strategic link in the overall student's training. The concept of student-centered teaching and education at the present time is widely implemented in all forms of student's creative activity. They are music lessons and classes in schools, in the extracurricular education and culture institutions. However, since classes of music are still the common form of music training in school and education is being completed in the semantic, temporal and organizational terms, the implementation of the concept of personality-oriented music education can be carried out through the use of specific components of training. These components include: content and procedural, motivational, and reference implementation which successfully influence the realization of the personality oriented education concept for schoolchildren in Ukraine at the turn of the millennium in the educational environment.

Key words: concept of personality-oriented education, music lessons, content and procedural, motivational and positional components.

Постановка проблеми. На межі тисячоліть суспільство нашої держави гостро відчуло пріоритетну роль освіти у розв'язанні багатьох проблем, що обумовило досить важливу функцію навчання і виховання – формування всебічно розвиненої особистості дитини. В цьому сенсі основними завданнями стають не лише знання, уміння, навички, але й розвиток особистісних якостей, творчих вмінь і здібностей,

емоційної сфери тощо. Звідси, суттєво підвищується роль освіти в особистісному розвитку і становленні людини, в розв'язанні життєвих проблем самовизначення, самореалізації. Поступово змінюється і концепція освіти, її соціальний зміст, характер, цілі і завдання, технології, відношення і ін. Тому, на початку ХХІ ст. найбільш актуальною проблемою оновлення вітчизняної освіти, зокрема і музичної, є перехід до особистісно орієнтованої концепції навчання і виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. У науковій літературі різні аспекти проблеми музичної освіти розглядалися в працях А. Болгарського, С. Горбенка, О. Лобової, Л. Масол, О. Михайличенка, О. Олексюк, Г. Падалки, Е. Печерської, А. Растрігіної, О. Ростовського, О. Рудницької, Т. Танько, О. Хижної, Л. Хлебнікової, Г. Шевченко, В. Шульгіної, О. Щолокової та ін. Розробці теоретичних засад удосконалення форм та методів навчання присвячують свої праці А. Алексюк, С. Бондар, Л. Момот, В. Онищук, В. Паламарчук та багато інших.

Теоретичними передумовами становлення особистісно орієнтованої концепції в педагогічних дослідженнях слугують ідеї філософської та педагогічної антропології (Б. Бім-Бад, В. Болгаріна, В. Блюмкін, О. Дубко, І. Зязюн, Л. Сохань, С. Подмазін); праці представників гуманістичного руху в психології (К. Абульханова-Славська, Г. Балл, І. Бех, Р. Берне, В. Білоусова, О. Бодальов, М. Боришевський, Л. Віготський, В. Киричок, А. Маслоу, Г. Олпорт, М. Потанін, К. Роджерс, Е. Фромм, Н. Щуркова та ін.) та педагогіці (Ш. Амонашвілі, І. Арябкіна, О. Асмолов, Л. Божович, Є. Бондаревська, В. Бутенко, О. Виговська, С. Гончаренко, В. Давидов, В. Киричок, С. Кульневич, Ю. Мальований, В. Моляко, В. Оржеховська, Л. Проколієнко, Г. Пустовіт, В. Рогозіна, С. Рудаківська, О. Савченко, В. Сериков, С. Сисоєва, А. Сиротенко, В. Сухомлинський, О. Столяренко, І. Тараненко, В. Татенко, А. Хуторський, К. Чорна, І. Якиманська та ін.). Тому, **мета даної статті** полягає у висвітленні шляхів реалізації концепції особистісно орієнтованої музичної освіти школярів України на межі тисячоліть.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі *концепцією* називають комплекс ключових положень або установок мислення, що дозволяють зберігати спрямованість дослідження. Концепція відображає своєрідну здатність людини з'єднати в дослідженні наявні знання з прогностичними, існуюче розуміння того чи іншого явища з уявленнями і припущеннями про сутності першого, другого порядку і т. д. [3, с. 639]. Тому, спираючись на дане тлумачення та проаналізувавши певні науково-методологічні дослідження, ми впевнено можемо наголосити, що на сьогодні в педагогічній теорії та практиці існує декілька концепцій даного напрямку, серед яких: концепція людиноцентрованого підходу в освіті (А. Маслоу, О. Подліняєв, К. Роджерс, Н. Терентьева); психолого-дидактична (І. Якиманська, А. Плигін); особистісно-культурологічна (Є. Бондаревська); позиційно-дидактична (І. Котова, В. Сериков, Є. Шиянов); дидактично-розвиваюча (Л. Занков, М. Зверєв, Д. Ельконін, В. Давидов); особистісно-диференційована (В. Гузеєв); практико-орієнтована концепція особистісно орієнтованого освітнього процесу (М. Кузнецов); особистісно зорієнтоване навчання (М. Алексєєв) та інші. Всі ці концепції не суперечать одна одній, а лише фіксують акценти на різних аспектах, які мають місце і в музичній педагогіці та освіті.

Так, І. Якиманська [7] розглядає дитину суб'єктом пізнання та пропонує будувати навчання на основі пізнавального досвіду учня, його здібностей та інтересів, надаючи йому можливість реалізувати себе в процесі навчально-пізнавальної діяльності. Подібні думки глибоко проникли і в мистецтво та відобразилися у визнанні самоцінності дитячої особистості, необхідності спрямовування музичної освіти на розвиток художньо-творчих сил кожної дитини у різних видах художньої діяльності і таке інше (Е. Абдулін, О. Апраксина, Л. Арчажнікова, Б. Кабалевський, Г. Падалка, О. Рудницька, О. Ростовський, Л. Хлебнікова, В. Шпак та ін.).

Є. Бондаревська [1], в свою чергу, в центрі такої концепції ставить розвиток і виховання дитини як суб'єкта культури (носія, хранителя, користувача, творця). Такий культурологічний підхід у музичній педагогіці можемо зустріти майже в більшості досліджень даної галузі (О. Рудницька, О. Шевнюк, О. Щолокова та інші). На їх думку, музичну культуру особистості визначають любов до музики і розуміння її в усьому багатстві форм та жанрів; уміння чути музику як змістовне мистецтво, що

несе в собі почуття і думки людини, життєві образи й асоціації; здатність відчувати внутрішній зв'язок між характером музики та її виконання.

Дослідники К. Роджерс та А. Маслоу [5, с. 104] у своїй концепції особистості виокремлюють самоактуалізацію, як головний мотив діяльності людини, що реалізується через досвід особистісних переживань і пошуку істини. Саме це, на нашу думку, є важливим педагогічним завданням особистісно орієнтованої музичної освіти загальноосвітніх навчальних закладів і сприяє розвитку дитини, котрий відбувається під впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих чинників, серед яких провідну роль відіграють цілеспрямоване виховання та навчання.

В. Серіков [6], як автор позиційно-дидактичної концепції, в основу поклав ідею С. Рубінштейна про здатність особистості проявляти свою сутність у певній позиції, умові. Така освіта, як зазначає науковець, складає умови для формування та прояву особистісних якостей учнів, сприяє розвитку мислення, становленню творчої, активної, ініціативної особистості, задовольняє пізнавальні та духовні потреби учнів, стимулює розвиток їх інтелекту, соціальних та комунікативних здібностей, навичок самоосвіти, самопізнання та саморозвитку. На важливість даної позиції і відповідної підготовки до особистісно орієнтованої музичної освіти наголошують Е. Абдулін, Ю. Алієв, О. Апраксина, Н. Ветлугіна, Л. Горюнова, С. Горбенко, В. Остроменський, О. Ростовський, О. Олексюк та ін.

Як відомо, могутнім пізнавальним і виховним потенціалом, що пов'язаний з естетичною природою, завдяки якій осягаються потаємні найскладніші процеси духовного життя людини, її внутрішнього світу наділене мистецтво, яке в системі сучасної освіти посідає стратегічну ланку загального навчання і виховання школяра. Мистецтво, зокрема музичне, має унікальні можливості впливу на людину, тому оволодіння музичною освітою учнями потрібно розглядати не лише як процес набуття художніх знань та вмінь, а, насамперед, як універсальний засіб особистісного розвитку школярів на основі виявлення індивідуальних здібностей, різнобічних естетичних потреб та інтересів. Згідно цього, мета такої освіти буде полягати в тому, щоб у процесі сприймання, інтерпретації творів мистецтва і практичної художньо-творчої діяльності формувати в учнів особистісно-ціннісне ставлення до дійсності та мистецтва, розвивати естетичну свідомість, загальнокультурну і художню компетентність, здатність до самореалізації, потребу в духовному самовдосконаленні [4].

Концепція особистісно орієнтованого навчання і виховання наразі має широко впроваджуватися в усі форми творчої діяльності школяра. Насамперед – це уроки музичного мистецтва у школі, гурткова робота у позаурочний час та заняття в закладах позашкільної освіти і культури. Але, оскільки урок музичного мистецтва є все-таки основною формою шкільного музичного навчання і виховання, що завершена у змістовому, часовому та організаційному відношенні, то реалізація концепції особистісно орієнтованої музичної освіти може здійснюватися шляхом використання певних компонентів навчання, що характерні для даної концепції. До таких компонентів ми віднесемо: *змістовно-процесуальний; мотиваційний та позиційний* [2, с. 258].

Змістовно-процесуальний компонент насамперед полягає у використанні певних освітніх програм з музичного мистецтва та творчого підходу вчителя до підбору форм та методів навчання і виховання. Спираючись на те, що стрижнем уроку музики все ж таки є цілісне музичне сприйняття, засноване на активному розумінні внутрішніх зв'язків між звуками, фарбами, словами, рухами та ін., то одними із головних методів проведення такого уроку в особистісно орієнтованому вимірі є *перцептивні методи* (вирішення художньо-творчих завдань, візуальна демонстрація, кінестетичне сприйняття, аудіальне сприйняття та переживання музики).

Методи вирішення художньо-творчих завдань допомагають дитині формуванню чуттєвого, сенсорного сприйняття оточуючого світу, розвиваючи при цьому не тільки музичне сприйняття, а й візуальне та кінестетичне мислення. "Слухаючи" колір або "малюючи" звук, у дитини формується здібність до "переходу" від одного способу мислення до іншого. *Методи візуальної демонстрації звуко-просторових асоціацій* не тільки покращують слухові показники дітей, але й розвивають уміння "побачити" звук у просторі. В основі *методів кінестетичного сприйняття* лежать музично-ритмічні рухи, які адекватні "рухам" музики, що розвиває цілісність естетичного сприйняття дітей. Використання даного методу дозволить забезпечити чуттєво-образне сприйняття та емоційно-ціннісного відношення до музики, організуючи при цьому входження дитини в ситуації безпосереднього проживання емоцій та почуттів шляхом виховання "через проживання". *Методи аудіального сприйняття*

та переживання музики дозволяють залучити в процес музичного сприйняття засоби художньої виразності різних видів мистецтва.

Реалізація особистісно орієнтованої концепції може здійснюватися також і використанням нестандартних форм музичного навчання: імітація організації музично-естетичної творчої діяльності (урок-мандрівка по музичному театру, урок-мандрівка по картинній галереї, урок-народної творчості, урок-фольклорного свята, урок-книжковий ярмарок, уроки-кіностудії і т. п.); урок-концерт, урок-репортаж з художньої виставки, урок-рецензія, урок-репетиція, урок-спектакль; уроки, які спираються на видуманих казкових героїв.

Формування мотивації дитячої творчості на уроках музики спирається насамперед на їх нахили, інтереси, ціннісні орієнтації та музичний досвід. Тому, **мотиваційний компонент** особистісно орієнтованої концепції музичної освіти спрямований на формування у школярів перспективно-збуджуючих мотивів, заснованих на розуміння значущості музичного мистецтва та уроків музики. Одним із способів формування даних методів є включення в канву уроку музики так званих "виховуючих метафор", які використовуються для досягнення особистісних змін дитини та включають у собі мотиваційні та коригуючі метафори (казки, історії, притчі і т. д.). Такі метафори на уроках музики спрямовані на виявлення у дітей їх захоплені, улюблених героїв, позитивних вражень та засновуються на врахуванні схильності дітей до певних видів музичної діяльності. Таким чином, процес особистісно орієнтованої музичної освіти має включати в собі всі види музичної діяльності: спів, слухання, гру на музичних інструментах, музично-ритмічні рухи, де кожен урок має бути сюжетно побудований.

І, нарешті, **позиційний компонент** має бути спрямованим на міжособистісну взаємодію педагога і учнів у процесі особистісно орієнтованої музичної освіти. В цьому сенсі важливого значення набувають: створення оптимальних умов, які б дозволили найбільш повно реалізувати естетичні можливості кожної окремої дитини відповідно до її здібностей, психофізіологічних особливостей та власних бажань; використання різних методик, спрямованих на творчий розвиток, задоволення естетичних потреб кожної дитини; надання переваги творчим методам, діалогічному мовленню; максимальну індивідуалізацію та диференціацію навчання.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Виходячи з огляду на вищесказане, можна наголосити на тому, що проблема концепції особистісно орієнтованого музичного навчання та виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів посідає одне з найважливіших місць у сучасній вітчизняній педагогічній освіті. Успішність реалізації даної концепції буде залежати від певних факторів серед яких є застосування змістовно-процесуального, мотиваційного та позиційного компонентів, які в свою чергу вміщують специфічні форми та методи нової парадигми.

Звичайно, досліджувана нами проблема не вичерпується викладеним у цій статті. Значної уваги, на наш погляд, потребує досвід практичної реалізації особистісно орієнтованого підходу в музичній освіті учнів, тому дослідницький пошук продовжується.

Література

1. Бондаревская Е. В. Гуманистическая парадигма личностно ориентированного образования / Е. В. Бондаревская // Педагогика. – 1997. – № 4. – С. 11–17.
2. Волчегорская Е. Ю. Личностно ориентированное эстетическое воспитание младших школьников: методология, теория, практика : дисс. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.01 / Волчегорская Е. Ю. – Челябинск, 2007. – 346 с.
3. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. – 5-те вид., доповн. і переробл. / Н. Є. Мойсеюк. – К., 2007. – 656 с.
4. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викл. мистецьких дисциплін) / Г. М. Падалка. – К. : Освіта України, 2008. – 274 с.
5. Пехота О. Особистісно орієнтоване навчання : підготовка вчителя : монографія. – 2-ге вид., доп. та перероб. / О. Пехота, А. Старева. – Миколаїв : Вид-во "Іліон", 2006. – 272 с.
6. Сериков В. В. Личностно ориентированное образование / В. В. Сериков // Педагогика. – 1994. – № 5. – С. 16–21.
7. Якиманская И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе / И. С. Якиманская. – М. : ПРОО, 1996. – 268 с.